

ПРЕГОВОР

Според това колко и какви форми имат, думите се разпределят в групи, наречени *части на речта*.

Род	Ед. ч.	Мн. ч.	Членувани форми
м. р.	океан	океан <u>и</u>	океан <u>а</u> (<u>и</u>), океан <u>и</u> <u>те</u>
ж. р.	река	рек <u>и</u>	река <u>та</u> , реки <u>те</u>
ср. р.	езеро	езер <u>а</u>	езеро <u>то</u> , езера <u>та</u>

Части на речта	
Изменяеми (имат повече от една форма)	Неизменяеми (имат само една форма)
– съществително име – прилагателно име – числително име – глагол – местоимение	– наречие – предлог – съюз – частица – междуметие

Род	Ед. ч.	Мн. ч.	Членувани форми
м. р.	аек	аек <u>и</u>	аек <u>и</u> (<u>и</u>), аек <u>и</u> <u>те</u>
ж. р.	аекa	аек <u>и</u>	аекa <u>та</u> , аек <u>и</u> <u>те</u>
ср. р.	аeko	аек <u>и</u>	аeko <u>то</u> , аек <u>и</u> <u>те</u>

Съществителните имена:

- имат постоянен род – мъжки, женски или среден;
- изменят се по число – единствено, множествено;
- могат да бъдат членувани или нечленувани.

Прилагателните имена:

- изменят се по род – мъжки, женски или среден;
- изменят се по число – единствено, множествено;
- може да бъдат членувани или нечленувани.

Числителни имена

- **Редни** – изменят се като прилагателните имена: втори, втора, второ, втори; втора(т), втора(та), второ(то), втори(те).
- **Бройни** – имат само членувани и нечленувани форми: две – две(те).

Глаголите се изменят по лице, число, време.

	Първо лице		Второ лице		Трето лице	
	ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
Сегашно Време	<i>пея</i>	<i>пеем</i>	<i>песи</i>	<i>песте</i>	<i>пее</i>	<i>паят</i>
Бъдеще Време	<i>ще пея</i>	<i>ще пеем</i>	<i>ще песи</i>	<i>ще песте</i>	<i>ще пее</i>	<i>ще паят</i>

Местоименията се изменят в зависимост от това каква част на речта заместват.

В текста местоименията служат да заместваме други думи и да свързваме отделните изречения.

Местоименията приемат *рода* и *числото* на заместваната дума.

Личното местоимение се изменя по лице, число и род (само в 3 лице).

С помощта на различните форми на думите говорещият съставя изречения и ги свързва в текст, за да участва в общуването и да предаде съобщение.

За да определите **рода** на съществително име, пред формата за **ед. ч.** поставяйте думите *един, една, едно*:

(*един*) *катион* → м. р.

(*една*) *скорост* → ж. р.

(*едно*) *коело* → ср. р.

В текста **прилагателните имена** приемат рода и числото на думата, която поясняват.

Качествени са прилагателните, които се съчетават с *по-* и *най-*. Тези форми наричаме **степенувани**.

Останалите прилагателни са **относителни**.

При думите от м. р. ед. ч. различаваме в писмен текст морфемите **пълн член** (*-ит/-ят*) и **кратък член** (*-а/-я*).

НОВИ ЗНАНИЯ

Стъпки за морфологичен анализ на думите в текста:

1. Определяме към коя част на речта принадлежи думата.
2. Ако думата е от изменяема част на речта:
 - определяме род, число и дали е членувана, ако

е съществително, прилагателно или числително речно; за числителните бройни определяме само дали са членувани;

- определяме лице, число, род (за 3 л. ед. ч.), ако е лично местоимение;
- определяме лице, число, време, ако е глагол.

ВАЖНО

Степенуваните форми на прилагателните винаги се пишат с чертица след *по-* и *най-*:
по-добър, най-добър.

Винаги, когато можем да заместим членувана дума или израз от м. р. ед. ч. с *той*, пишем *-ът/-ят*.

Срокът свърши

Той свърши.

Първият срок свърши.

Той свърши

Членуваните с кратък член съществителни имена с ударение върху членната морфема се

произнасят с *-Ъ*, но се пишат с *-А/-Я*:

Пишем *в града*, но произнасяме [*в градъ*].

Редица глаголи в 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч., сег. вр. с ударение върху крайната гласна се произнасят с *-Ъ*, но се пишат с *-А/-Я*.

Казваме:

[*четъ*, *четът*],

[*върв'ъ*, *върв'ът*].

Пишем:

чета, *четат*,

вървя, *вървят*.

Не забравяйте да пишете **собствените имена** с главна буква.

ТЕКСТ ЗА ЧЕТЕНЕ

Прочетете текста за географските карти и изпълнете задачи 1 – 5.

Най-старите известни географски карти са на вавилонски глинени плочки. Те са отпреди повече от четири хиляди години. През II век астрономът Клавдий Птолемея съставя първата карта на света. Тя изобразява част от

земната повърхност, която обхваща Европа и части от Африка и Азия.

Първата българска географска карта на нашите земи е нарисувана от Александър Хаджирусев от Русе през 1843 г. Авторът я отпечата в Страсбург през същата година. Първият български глобус пък е дело на Неофит Рилски (учител и книжовник) и е от 1836 г. Той се съхранява в музея на Рилския манастир.

Христо Г. Данов отпечата първия български атлас с карти на континентите. Обикаля из Сърбия и България и го разпространява.

От интернет

ЗАДАЧИ

а 1. Препишете от текста всички съществителни имена. Разпределете ги в две групи:

- съществителни нарицателни имена;
- съществителни собствени имена.

Направете им морфологичен анализ.

а 2. Опитайте се да образувате други форми на съществителните собствени имена, като ги променяте по число и ги членувате. Какво открихте?

запишете. Направете им морфологичен анализ, за да определите по какво се различават.

а 6. Разпределете думите в таблица според това какви части на речта са:

- *тъжество, възтъжаван, тъжествен;*
- *доброта, добър, одобрявам;*
- *радостен, радост, радвам;*
- *тия, тияост, тиявам;*
- *пътър, изпътряа, пътърва;*
- *далечен, далечина, отдалечавам;*
- *хубав, хубост, разхубавявам се;*
- *живот, живея, съживявам.*

а 7. Образувайте колкото може повече съществителни имена и глаголи с корените *-ход-*, *-глед-*, *-път-*.

- 3. Препишете от текста Всички лични местоимения. Срецу всяко лично местоимение запишете думата, която то замества.

- 4. Направете устно морфологичен анализ на глаголите от текста. Определете по какво си приличат.

- 5. В текста са използвани три различни форми на числително редно име. Открийте ги и ги

- 8. Прочетете стихотворението на поетесата Петя Дубарова „Лятото изтече...“.

Лятото изтече като пееща вода.
Тежко ми е – колко много, много пих от нея.
Бели стъпки, нежни като котешка следа,
още за червената му песен пеят.

Мислите ми тръгнаха след него по света.
Може би не ще успее вече да ги върна.
В дланите ми плаче невидяна есента,
моли ме поне веднъж да я прегърна.

Но не мога – аз на лятото обрех се веднъж,
ще го чакам, ще го помня, ще му бъда вярна.
То ще дойде пак с коси от топъл дъжд,
пак дъхът му цветен ще ме парне.

Извадете подчертаните глаголни форми и определете лицето, числото и времето на всяка от тях. Опитайте се да обясните защо в последния куплет са употребени форми за бъдеще време.

а 9. В стихотворението на Петя Дубарова „Лятото изтече...” героинята споделя обичта си към лятото. Препишете формите на личното местоимение, с които в текста на стихотворението момичето означава себе си и лятото.

а 10. Стихотворението на Петя Дубарова е поетичен разказ за отиващото си лято. Сигурно имате свой любим сезон. Напишете текст – описание, повествование или разсъждение, посветено на него.